

*Pandora Versteden (a) & Marie Seghers (b)*

*CTO, KU Leuven*

*Steunpunt Diversiteit & Leren, UGent*

*Contact: pandora.versteden@arts.kuleuven.be*

*marie.seghers@Ugent.be*

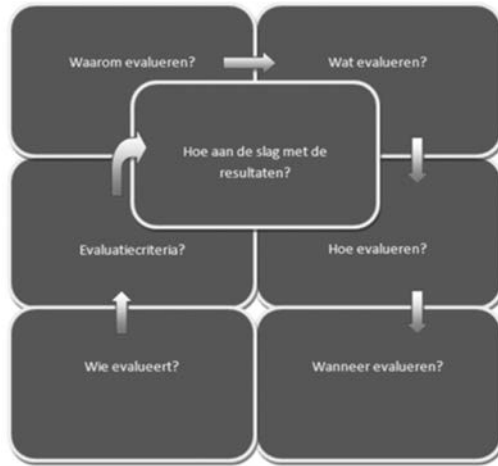
## **Het hele plaatje: een Toolkit om breder te evalueren<sup>1</sup>**

### **1. Wat is breed evalueren?**

Breed evalueren betekent evalueren van alle competenties, met verschillende evaluatie-instrumenten, met de leerlingen als actieve participanten, op zoveel mogelijk momenten en met de communicatie over de resultaten als gevolg. Bij brede evaluatie kijkt men naar de leerling in zijn geheel. Alle sterktes en zwaktes, alle talenten en mogelijkheden worden bekeken vanuit verschillende perspectieven, op verschillende momenten, met verschillende evaluatie-instrumenten en in verschillende situaties. Concreet wil dat zeggen:

- breed evalueren doe je om een beter zicht te krijgen op wat leerlingen al goed kunnen en waar nog verder aan gewerkt moet worden;
- breed evalueren geeft niet alleen zicht op competenties maar verhoogt tevens het inzicht van leerkrachten in de interesses en de leefwereld van leerlingen;
- breed evalueren gebeurt idealiter in samenwerking met zowel andere leerkrachten als met leerlingen en ouders;
- bij breed evalueren is een traditionele toets nog steeds een mogelijk onderdeel van de evaluatiepraktijk, maar die wordt aangevuld met andere manieren van assessment. Voorbeelden daarvan zijn portfolio's, observatiewijzers, zelfevaluatie, etc.;
- brede evaluatie stimuleert het reflecterend vermogen van zowel leerkrachten als leerlingen. Leerkrachten stellen de eigen onderwijspraktijk vaker in vraag en leerlingen worden actief bij de evaluatie betrokken, wat hun leerproces ten goede komt;
- brede evaluatie wil ook een vertrekpunt zijn voor schoolteams om aan de slag te gaan met de verkregen informatie. Hoe kunnen de talenten en competenties van leerlingen verder ontplooid worden? Wat onderneemt de school om daaraan tegemoet te komen?

Breed evalueren is, met andere woorden, evalueren om te leren. Breed evalueren is geen alles-of-niets-verhaal, maar een verhaal van gradaties, waar een schoolteam gaandeweg aan kan verder schrijven. Het hoeft niet tijdrovend te zijn; het kan net tijdwinst opleveren.



Figuur 1: Breed Evalueren Lager Onderwijs (Toolkit Competenties Nederlands 2013).

Aan de hand van een aantal vragen willen we je op weg helpen naar een brede evaluatie. De vragen willen echter geen vaste route uitstippelen. Hoewel het antwoord op de ene vraag soms mee het antwoord bepaalt op de andere, kan je af en toe een stap terug zetten. Bovenstaand schema geeft aan om welke vragen het gaat en in welke volgorde ze best aan bod komen. Ook deze tekst is rond diezelfde vragen opgebouwd. We proberen door luisteren na te denken mogelijke antwoorden te bieden, om zo heel concrete handvatten mee te geven om breder te evalueren in de school- en klaspraktijk. We spitsen ons daarbij toe op het evalueren van de competenties Nederlands, omdat we op die manier scholen hulp kunnen bieden bij het inrichten van de taalscreening bij instroom in het lager of het secundair onderwijs.

## 2. *Toolkits* Competenties Nederlands Breed Evalueren

De talennota ‘Samen taalgrenzen verleggen’ (Smet 2011) bepaalt dat het vanaf 1 september 2014 verplicht is om een goede analyse te maken van het niveau van de onderwijstaal dat de leerlingen beheersen bij de overgang van het kleuter- naar het lager onderwijs en van het lager naar het secundair onderwijs. Die analyse moet aangeven of leerlingen het Nederlands voldoende onder de knie hebben om de overgang succesvol te maken. Om scholen te ondersteunen bij het inrichten van de taalscreenings ontwikkelden het Centrum voor Taal en Onderwijs (KU Leuven) en het Steunpunt Diversiteit en Leren (UGent), in opdracht van het Vlaams ministerie van Onderwijs en Vorming, twee *toolkits* Competenties Nederlands Breed Evalueren: eentje voor het lager onderwijs en eentje voor het secundair onderwijs.

De *Toolkit* voor het lager onderwijs wil de competenties Nederlands van leerlingen bij aanvang van en gedurende het lager onderwijs nagaan, zodat die informatie kan meegenomen worden in het leertraject van de leerling en uiteindelijk ook bij de taalscreening bij de overgang naar het secundair onderwijs. Met competenties Nederlands wordt meer bedoeld dan enkel woordenschat of grammatica en spelling. Een competentie is het geïntegreerd inzetten van kennis, vaardigheden en attitudes om functioneel te communiceren. Bij de uitgangspunten van de eindtermen Nederlands in het lager onderwijs wordt vermeld dat taalvaardigheid centraal staat. Dat wil zeggen dat het in de lagere school belangrijker is wat kinderen in natuurlijke situaties met taal kunnen doen dan wat ze theoretisch over taal weten. Het betekent ook dat het accent op communicatie ligt. Ook leercompetenties, zelfsturende competenties en sociale competenties spelen een rol. Breed evalueren in de context van de *Toolkit* is gebaseerd op de principes van assessment. Deze term slaat op het vaststellen, inschatten en beoordelen van de competenties. Bij assessment wordt informatie verzameld die helpt bij het nemen van beslissingen. Concreet gaan die beslissingen bijvoorbeeld over welke vorm van ondersteuning gewenst is.

### 3. Waarom evalueren?

Er zijn drie redenen om te evalueren: evaluatie kan een *informatieverstrekken*, een *ondersteunende* en een *besluitvoerende* functie hebben. De eerste twee redenen vereisen een nauwgezette opvolging van wat een leerling allemaal kan, waardoor leerkrachten niet langer louter resultaten verzamelen omwille van een aankomende rapportperiode. Evaluatie is met andere woorden meer dan het evalueren van een product, maar dient om het leerproces van leerlingen in kaart te brengen. Als je informatie wilt verstrekken – dat wil zeggen: als je een leerling, zijn ouders of je collega's vorderingen wilt meedelen – zal je telkens nieuwe informatie moeten aanbrengen, zodat de betrokkenen weten waar de leerling op dat specifieke moment aan toe is. Het regelmatig nagaan van alle tussendoelstellingen is daarom vereist.

Ook als je leerlingen wilt ondersteunen, is het cruciaal om telkens nieuwe informatie te verzamelen. Aan de hand van die informatie kan je de taalontwikkeling van de leerlingen opvolgen en hen inzicht verschaffen in hoe ze hun eigen leerproces kunnen aansturen. Zo kan je, samen met de leerlingen, inzetten op hun sterktes en verder werken aan hun zwaktes, en kan je het lesgebeuren aanpassen aan de beginsituatie van de leerlingen. De laatste functie van evalueren is om gefundeerde beslissingen te kunnen nemen, bijvoorbeeld bij de overstap naar het secundair onderwijs.

Door breed te evalueren, krijg je dus een duidelijker zicht op het leerproces van leerlingen, waardoor je de leerlingen zelf en hun ouders van die evaluatie op de hoogte kunt brengen en hen er nauwer bij kunt betrekken. Zicht hebben op het leerproces van de leerlingen stelt je in staat om het lesgebeuren aan te passen aan de behoeftes

van de leerlingen en om gefundeerde beslissingen te nemen. In de voorbeelden hieronder focussen we vooral op de ondersteunende functie van evalueren.

#### 4. Breed evalueren in de klaspraktijk

Nu duidelijk is wat breed evalueren inhoudt, welke focus we kiezen en welke functies breed evalueren kan hebben, zoomen we in de vragen ‘Wat evalueren?’, ‘Hoe evalueren?’, ‘Wanneer evalueren?’ en ‘Wie evalueert?’ Op die manier wordt het ook duidelijk hoe je als leerkracht zelf kunt nadenken over die verschillende vragen.

##### 4.1 Wat evalueren?

Vanuit een concrete taak kan je nadenken over welke competenties een rol spelen en wat je in kaart kunt brengen om het leerproces van leerlingen zo goed mogelijk op te volgen. Het eerste wat je je kunt afvragen is of je alle eindtermen (ET) Nederlands die in de taak een rol spelen, evalueert. Het gaat dan meestal om functionele competenties of taalcompetenties, bv. een brief schrijven aan een bekende om een persoonlijke boodschap of belevens over te brengen (ET Nederlands 4.3), zich daarbij oriënteren op aspecten van de schrijftaak: doel, teksttype, eigen kennis en de lezer (ET Nederlands 5.1) en aandacht hebben voor taalbeschouwing (ET 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5 en 6.6).

Om taalvaardig te zijn, hebben leerlingen echter ook nog andere kennis, vaardigheden en attitudes (m.a.w. competenties), nodig. Ook die andere competenties vinden we terug in de eindtermen, weliswaar niet altijd bij Nederlands, maar ook bij de leergebiedoverschrijdende eindtermen ‘ICT’, ‘leren leren’ en ‘sociale vaardigheden’. Het gaat dan over leercompetenties, zelfsturende competenties en sociale competenties. Voorbeelden van leercompetenties zijn: het leerproces controleren en bijstellen (ET leren leren 5) en het resultaat beoordelen in het licht van het doel (ET Nederlands 5.4). Zelfsturende competenties zijn onder andere: leren met nauwkeurigheid, efficiëntie, wil tot zelfstandigheid en zelfvertrouwen (ET leren leren 6) en hulp vragen en zich laten helpen (ET sociale vaardigheden 1.4). Enkele sociale competenties zijn: interculturele gerichtheid (ET Nederlands 7 en ET sociale vaardigheden 3) en bereidheid tot naleven van conventies (ET Nederlands 4.8).

Door breed te evalueren, krijgen leerlingen en leerkrachten zicht op alle kennis, vaardigheden en attitudes die van belang zijn bij het uitvoeren van de taak en die tevens tot de eindtermen behoren. Precies door al die competenties in kaart te brengen, komen leerlingen tot leren. Natuurlijk is het onbegonnen werk om tijdens deze ene taak alle nodige competenties te evalueren. Als leerkracht kan je er gerust enkele doe-

len uitkiezen. We willen hier echter aangeven welke hoeveelheid competenties een rol kunnen spelen bij het uitvoeren van een taalvaardigheidstaak. Om leerkrachten te ondersteunen bij het breder kijken naar die competenties is er in de *Toolkit* per vaardigheid een raamwerk uitgewerkt waarin alle competenties opgenomen zijn die een rol kunnen spelen bij het inzetten van die vaardigheid.

#### 4.2 Hoe evalueren?

Als je, net zoals we hierboven besproken hebben, verschillende competenties in kaart wilt brengen, is het cruciaal om op zoek te gaan naar de instrumenten die het meest geschikt zijn om de taal-, zelfsturende, leer- en sociale competenties van de leerlingen in kaart te brengen. Het gebruik van verschillende evaluatie-instrumenten zorgt immers voor een bredere kijk op het leerproces van de leerlingen. De eindeloze tijd die nu soms in het opstellen, afnemen en verbeteren van toetsen kruipt, kan beter daarin worden geïnvesteerd, omdat leerlingen die zich bewuster zijn van hun leerproces ook meer zelfvertrouwen en een grotere leermotivatie hebben. Zo kan je, met behulp van een observatiewijzer, bijhouden of een leerling luister-, lees-, spreek- of schrijfplezier ontwikkelt, of hij zich laat helpen door medeleerlingen of de leerkracht en of hij bereid is om zijn tekst na te lezen en aan te passen. Een observatiewijzer is dan ook een heel krachtig instrument om het leerproces van leerlingen in kaart te brengen, omdat je de wijzer er bij elke talige taak opnieuw bij kunt nemen en zo kunt opvolgen of de leerling vooruitgang boekt op bepaalde vlakken. En aangezien je je niet alleen een beeld vormt van de functionele competenties (bv. taalcompetenties) van de leerlingen, maar ook van hun leer-, zelfsturende en sociale competenties, worden de leerlingen veel minder eenzijdig benaderd.

Heel wat leer- en zelfsturende competenties kan je ook bevragen bij de leerling zelf. Daarvoor zou je als leerkracht gebruik kunnen maken van zelfreflectie en zelfbeoordeling (*self-assessment*). Bij *self-assessment* gaan leerlingen zelf hun eigen kennen en kunnen na en worden ze daarin ondersteund door de leerkracht, die hen handvatten biedt. Door zichzelf te evalueren, krijgen leerlingen een beter zicht op het proces dat ze doormaken, op hun sterktes en werkpunten en op wat nog nodig is voor hen om een taak of opdracht tot een goed einde te brengen. Inzicht in het eigen leerproces is niet alleen van belang voor de verdere (taal)ontwikkeling van leerlingen, het zorgt ook voor een grotere betrokkenheid bij hun leerproces. Bij jonge leerlingen kan de focus van de zelfreflectie nog vooral liggen op het taalplezier en op hun sterktes en zwaktes. Doorheen het basisonderwijs neemt de complexiteit van de evaluatiecriteria toe.

Je zou ook samen met de leerlingen kunnen nadenken over de criteria waaraan een taak zou moeten voldoen en hoe de taak zou moeten ontstaan. Op die manier betrek je de leerlingen bij hun leerproces door hen een zicht te geven op de leerdoelen. Samen

met leerlingen criteria bepalen wordt *co-assessment* genoemd. Eenmaal de criteria vastliggen, zouden de leerlingen ook elkaars taken kunnen beoordelen. Zo zou je de leerlingen *peer-feedback* kunnen laten geven op elkaars taak (*peer-assessment*). Daaruit zal niet alleen de medeleerling die feedback geeft leren, maar ook de uitvoerder van de taak zelf. Aangezien hij nadien nog de kans krijgt om zijn taak aan te passen, zal hij veel meer kunnen leren dan wanneer hij alleen een punt krijgt op een eindproduct.

Ook een portfolio kan een manier zijn om het leerproces van de leerlingen op te volgen en bij te sturen. Een portfolio is een bundel, dossier, map, etc. waarmee leerlingen hun competentie in een bepaald leergebied kunnen aantonen. Concreet gezegd is het portfolio een verzameling van materialen en reflecties die illustratief zijn voor het leren van een leerling. Het aanleggen van een portfolio is een evaluatievorm die vooral geschikt is om een proces in kaart te brengen, waarbij de leerling zelf centraal staat. Belangrijk is wel dat een portfolio niet louter een map is waarin alle schrijf- of leestaken bewaard worden, maar dat leerlingen ook uitgedaagd en geprikkeld worden om na te denken over hun leerproces door hun verschillende taken naast elkaar te zien.

#### 4.3 Wanneer evalueren?

Afhankelijk van de instrumenten die je kiest, kan het evalueren deel worden van de klaspraktijk. Zo zou je de leerlingen in de klas kunnen observeren, terwijl ze zelfstandig of in duo's bezig zijn. Ook als de leerlingen zichzelf of elkaar evalueren en feedback geven, wordt de evaluatie deel van het lesgebeuren. Op die manier is er geen sprake van stress of competitie tussen de leerlingen, waardoor faalangst niet aan de orde is. De leerlingen leren zelf veel bij door hun eigen leerproces in kaart te brengen en het toetsen ervan kost geen extra onderwijstijd. Voor hen is het immers geen evaluatie, maar deel van de les.

Om het evalueren van spreekvaardigheid echter nog meer deel van de les te maken, kan je je afvragen of je het enkel kan observeren tijdens georganiseerde spreeklessen. Wie een interactieve klaspraktijk heeft, hoort zijn leerlingen veel vaker aan het woord en heeft dus veel meer informatie over de spreek- en interactievaardigheden van zijn leerlingen. Bovendien zijn de contexten waarin het spreken dan voorkomt nog natuurlijker, waardoor je ook daarover gegronde uitspraken kunt doen, en geef je leerlingen veel vaker de kans om te tonen wat ze kunnen. Ook de leerlingen regelmatig laten reflecteren op hun eigen spreken hoeft niet noodzakelijk samen te hangen met een geplande spreekactiviteit.

#### 4.4 *Wie evalueert?*

De vraag wie evalueert is door de keuze van de evaluatievorm al grotendeels ingevuld. Bij het evalueren aan de hand van een toets of een observatiewijzer is het uitsluitend de leerkracht die evalueert. Natuurlijk kan je deze taak ook aangrijpen om enkele leerlingen – bijvoorbeeld zij waarover je je misschien zorgen maak – wat uitgebreider te observeren. Je kunt daarvoor een meer uitgebreide observatiewijzer maken of je kunt een collega of de zorgleerkracht van je school in de klas uitnodigen en hem inschakelen om dezelfde leerlingen te komen observeren. Als jullie nadien de taalzwakkere leerlingen bespreken, hebben jullie hen allebei geobserveerd en wordt het veel eenvoudiger om, in overleg met elkaar, een plan van aanpak uit te stippelen om die leerlingen nog sterker te ondersteunen.

Door de leerling zelf te laten reflecteren op de schrijftaak of door hem een portfolio te laten bijhouden, krijgt de leerling zelf een stem in de evaluatie. Daarnaast kunnen ook de medeleerlingen betrokken worden in de evaluatie door hen feedback te laten geven op de taken van een klasgenoot. De beoordeling van een klasgenoot heeft soms namelijk meer effect dan de beoordeling van een volwassene. Het is een evaluatiemethode die goed past binnen de idee van medeverantwoordelijkheid van leerlingen bij hun eigen leerproces. Leerlingen onderling feedback laten uitwisselen, maakt samenwerkend leren mogelijk en genereert een groot leereffect.

### 5. Aan de slag met de *Toolkit*

Nu duidelijk is hoe je breder kunt evalueren in de dagelijkse klaspraktijk, wordt het hopelijk ook veel duidelijker wat het kan opleveren voor het leerproces van de leerlingen. En als het eenmaal duidelijk is welke ondersteuning leerlingen nodig hebben, krijg je als leerkracht de kans om je eigen lessen kritisch onder de loep te nemen en aan te passen waar nodig (zie vraag: ‘Hoe aan de slag met de resultaten?’). Bovendien geeft het ook een aanleiding om als school na te denken over het onderwijs dat jullie leerlingenpopulatie nodig heeft. De *Toolkit* Competenties Nederlands Breed Evalueren Lager onderwijs (TBE) wil leerkrachten en scholen voor lager onderwijs handvatten bieden om een brede evaluatiepraktijk uit te bouwen en om aan de slag te gaan met de resultaten. Dat gebeurt aan de hand van 23 thematische implementatiescenario’s die aan elkaar gelinkt zijn door middel van hyperlinks. Vanuit de scenario’s zijn er ook links naar 33 identificatiefiches. Daarin worden bestaande evaluatie-instrumenten beschreven die scholen kunnen gebruiken om bepaalde competenties in kaart te brengen.

De TBE is gratis beschikbaar op het internet, via de website van het departement onderwijs, *Toetsen voor scholen*:

[www.ond.vlaanderen.be/toetsenvoorscholen/toolkit\\_breed\\_evalueren\\_bao/](http://www.ond.vlaanderen.be/toetsenvoorscholen/toolkit_breed_evalueren_bao/).  
Er zijn verschillende manieren om aan de slag te gaan met de Toolkit.

- vanuit de *startvragenlijst*: deze is opgesteld rond de zes vragen uit het schema (zie eerder);
- vanuit een concrete situatie: dat doe je door op de *ballonnetjes* op de startpagina te klikken;
- vanuit de tekst *Wat is breed evalueren?*: de uitleg staat vol links om op door te klikken
- vanuit de inhoudstafel *Toolkit in zijn geheel*: de titels van alle implementatiescenario's en identificatiefiches zijn in de vorm van links opgenomen.

## Referenties

- CTO & SDL (2014). 'Toolkit Competenties Nederlands Breed Evalueren Lager Onderwijs'. Online raadpleegbaar op: [http://www.ond.vlaanderen.be/toetsenvoorscholen/toolkit\\_breed\\_evalueren\\_bao/](http://www.ond.vlaanderen.be/toetsenvoorscholen/toolkit_breed_evalueren_bao/).
- Smet, P. (2011). 'Conceptnota Samen taalgrenzen verleggen'. Online raadpleegbaar op: [http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2011/doc/talennota\\_2011.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2011/doc/talennota_2011.pdf).
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2010). 'Kleuter- en lager onderwijs: eindtermen, ontwikkelingsdoelen en uitgangspunten'. Online raadpleegbaar op: <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/>.

## Noot

- <sup>1</sup> Een langere versie van dit artikel, waarin de principes van breed evalueren meer worden toegepast, verscheen ook al in het tijdschrift *School- en Klaspraktijk*.